

UDC 94(520+(470+571))“1906/1914”

THE HUNTING FOR JAPANESE SPIES IN THE SOUTH OF THE RUSSIAN EMPIRE (1906–1914)

S. Pavlenko

PhD (History)

Dmytro Yavornytsky National Historical Museum of Dnipro

16, Dmytro Yavornitsky Str., Dnipro, 49027, Ukraine

skaiveta@i.ua

The paper is devoted to the problems of the activities of the Russian counterintelligence in the South of the empire in the period 1906–1914 and aimed at finding Japanese spies. After the end of the Russian-Japanese war, the fear of renewing the war persisted in society for a long time. The Russian special services tried to prevent the vigorous activity of the intelligence system of Japan on the territory of the empire. Russian special services were very interested in Fukuda Naohiko – the consul of Japan in Odessa (later – Moscow) at this time. He was twice under secret surveillance. In the course of the research, diary materials and reports compiled by counterintelligence officers on the results of organized observation were analyzed. However, the gendarmerie was unable to find evidence confirming the fact of the espionage activity of N. Fukuda. The Russian special services paid considerable attention to the Japanese military, who were on the territory of the empire. As a rule, the official reason for such visits was the study language and culture of the host country. For such “guests” a secret supervision was established. Although in most cases, the secret services could not find evidence to prove that the Japanese were indeed engaged in intelligence activities. Also, special services turned their attention to casual visitors – tourists and scientists. Gradual change of the foreign policy conditions changed attitudes towards the Japanese. The establishment of bilateral relations and the settlement of the most acute contradictions turned Russia and Japan on the eve of the First World War into allies. These circumstances allowed the Russian counterintelligence priorities to change their activities.

Keywords: counterintelligence, consul, espionage, intelligence, Japan, Odessa, Russian Empire

ПОЛЮВАННЯ НА ЯПОНСЬКИХ ШПИГУНІВ НА ПІВДНІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1906–1914)

С. С. Павленко

Розвиток російсько-японських відносин після війни 1904–1905 рр. характеризувався як їхньою поступовою переорієнтацією на співпрацю, так і наявністю в суспільстві побоювання/очікування поновлення конфлікту. Остання тенденція, а також досвід і результати війни привели до активної діяльності російських спецслужб, спрямованої на пошук (“полювання”) японських розвідників. Дослідження проблеми зіткнення російських та японських спецслужб у межах сучасного південно-українського регіону дає змогу розширити уявлення про трансформацію російсько-японських відносин протягом 1905–1914 рр. і вплив цього процесу на локальний рівень міждержавних взаємин, а також простежити ранній етап українсько-японських міжетнічних комунікацій, що і є метою нашого дослідження.

Історіографічна база. Незважаючи на велику кількість історичних праць, у яких розглядається діяльність японської розвідки на території Російської імперії, у

тематичному плані вона представлена досить вузько – низкою конкретних напрямків. Переважно в хронологічному відношенні вчені досліджують діяльність японської розвідки в роки російсько-японської війни [Сергеев 2004; Нетудихатка 2010, 89–92; Полутов 2011; Жабицкий 2011, 95–99; Павлов 2011; Мироненко 2013; Инаба 2013], у географічному плані зосереджуючи увагу на Далекосхідному регіоні [Греков 2000; Кирмель 2001, 54–59; Пестушко 2006, 230–243; Афонасенко 2008; Инаба 2013]. Ці роботи значимі для нашого дослідження, оскільки, серед іншого, у них містяться аналіз питання структури російської контррозвідки і японської розвідки та загальні приклади їхнього зіткнення.

Дійсний обсяг роботи японських спецслужб, вплив панівних політичних тенденцій обумовили появу в суспільній думці початку ХХ ст. та подальшій історіографії поняття “всеосяжного шпигунства” Японії. Відповідно до його трактування фактично будь-який підданий Японської імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст., що перебував на території Російської імперії, розглядався як потенційний шпигун. Наприклад, Б. Старков (автор роботи, присвяченої історії російської контррозвідки початку ХХ ст.) вказує, що для поповнення своєї агентури японський уряд звільняв від служби в армії японців, які проживали в Сибіру або європейській частині Російської імперії. І, як результат, військові мали на території імперії “своїх людей”, добре обізнаних у місцевих умовах, які знали російську мову, фактично не несучи при цьому істотних витрат [Старков 2006]. Але ця гіпотеза не підтверджується конкретними джерелами, автор обмежується лише її декларуванням.

Не заперечуючи факту широкої розвідувальної діяльності Японії, все ж слід вказати на недоречність такого підходу через його явну гіперболізованість. Окрім того, він суперечить напрацюванням інших авторів, зокрема, М. Грулева, який ще в 1908 р. у статті “Японське шпигунство” говорив, що комплектація розвідувальних кадрів Японії відбувалася на основі військових та осіб, які мають досвід військової служби [Грулев 1908, 229]. Використання неперевіреної інформації сумнівного походження було здатне підірвати роботу всієї системи, а залучення людей “зі сторони” могло призвести саме до подібних результатів. Сучасні дослідники А. Тамура [Тамура 2006, 165–169] і А. В. Полутов [Полутов 2011], розглядаючи становище японської діаспори на Далекому Сході Російської імперії, вказують на факт функціонування в регіоні розвідувальної мережі Японії. Науковці приходять до висновку, що в чисельному відношенні вона становила близько 30 осіб, тоді як загальна чисельність резидентів – кілька тисяч. Тому ставлення до кожного японця як потенційного шпигуна, характерне для далекосхідної адміністрації Російської імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст., було невиправданим.

Побіжні згадки про діяльність японських резидентів вже на Півдні Російської імперії містяться в роботах Л. Вовчук [Вовчук 2014], А. Сибірцева та О. Константинова [Сибірцев, Константинов 2015], А. П. Тригуба. Останній із вказаних здійснив спробу дослідити проблему розвідувальної діяльності японських та “австро-німецьких” консулів у регіоні [Тригуб 2012, 48–53]. Підсумовуючи, автор вказує, що робота російської контррозвідки в цьому напрямку мала великі успіхи, ставши причиною переведення К. Ідзими (японський консул в Одесі) на нове місце служби, а згодом і закриття консульської установи. Твердження А. П. Тригуба потребують подальшої верифікації, оскільки діяльність російських контррозвідників не була настільки результативною, про що мова піде далі. Таким чином, проблема зіткнення російської та японської спецслужб на Півдні Російської імперії є маловивченою темою.

Джерела дослідження представлені документами Державного архіву Одеської області, Центрального державного історичного архіву м. Києва, Архіву Міністерства закордонних справ Японії та Державного архіву Російської Федерації. Це розпорядження російської адміністрації про встановлення таємного нагляду за японцями,

щоденники та звіти, складені за його підсумком [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264; ГАРФ, ф. 63, оп. 28, д. 1108], листування між різними органами влади, урядові накази і розпорядження [ЦДІАК, ф. 336, оп. 1, спр. 4066], а також звіти японських консульських чинів [Фукуда, “Odessa” “Poruto-saido”... 307–308; Фукуда, Odessa (heikan)... 475–478].

Таким чином, історіографічна база дослідження містить відомості загального характеру про зіткнення російської контррозвідки і японських агентів, архівні ж матеріали дають змогу проаналізувати окремі випадки їхньої взаємодії на Півдні Російської імперії в період 1905–1914 рр. (від російсько-японської до Першої світової війни).

Становлення системи контррозвідки. Результати конфлікту 1904–1905 рр. змусили керівництво Російської імперії провести реформування контррозвідувальної системи. Брак фінансування і тривалий процес обговорення проектів реорганізації спецслужби призвели до того, що лише в 1911 р. було прийнято “Положення про контррозвідувальні відділення”, де визначалася її структура. На Півдні імперії створювалося одеське розвідувальне відділення [Афонасенко 2008, 266]. Фінансування різних відділень було нерівномірним (у 1911 р. на одеське асигнувалося 34 680 крб., тоді як київське дістало – 63 600 крб.) [Греков 2000]. Головна причина цього полягала в тому, що на початок ХХ ст. домінувало переконання, відповідно до якого одеське розвідувальне відділення було спрямоване на боротьбу з відносно слабкими службами Туреччини, Балканських держав і частково Австро-Угорщини [Афонасенко 2008, 267]. На практиці його діяльність включала більш широке коло питань, оскільки регіон був торговельно-економічним центром імперії воєнно-стратегічного значення. Згідно з розпорядженням голови Одеського військового округу пропонувалося організувати системний нагляд за приїжджими іноземцями [Греков 2000]. Фактично кожен представник Країни Висхідного сонця, що прибував у межі Південноукраїнського регіону, відповідно до наказу мав розглядатися як потенційний шпигун.

Японське консульство в Одесі. Після 1905 р. одним з перших у поле зору російської контррозвідки потрапив Фукуда Наохіко – японський віце-консул в Одесі. Це було досить очікуваним рішенням. Розвідувальна діяльність консульських чинів на початок ХХ ст. була типовим явищем. До того ж робота попереднього консула – К. Ідзими в передвоєнні роки мала тісний зв’язок зі шпигунством [O’Brien 2004, 72–73].

Консули, як резиденти іноземної держави, потребували особливого до себе ставлення з боку спецслужб. Це, у свою чергу, привело до того, що в 1911 р. російські урядовці були змушені провести роз’яснювальну роботу для жандармерії щодо прав і привілеїв консулів. Була підготовлена спеціальна “Виписка” з “Правил, якими повинні керуватися чини поліції при їхній службовій діяльності стосовно осіб, що належали до складу іноземного дипломатичного корпусу при вищому Дворі, а також щодо іноземних штатних консульських чинів”. У п’ятій статті документа вказувалося, що консули не користувалися дипломатичною недоторканністю, але “вони не могли бути заарештованими чи ув’язненими, окрім як за такі справи, що підлягали веденню суду з присяжними засідателями”, а питання шпигунства не передбачали подібного розгляду [ЦДІАК, ф. 336, оп. 1, спр. 4066, арк. 37–39]. Відповідно до російського “Кримінального кодексу” 1903 р. за шпигунство передбачалося покарання у вигляді смертної кари або заслання (статті 108–110). Іноземці підлягали таким же покаранням, як і піддані Російської імперії (стаття 119) [Уголовное уложение 1903, 193–194]. На практиці з 98 іноземців, заарештованих за звинуваченням у шпигунстві за період 1911–1913 рр., 11 осіб було притягнуто до різних покарань, 7 – вислано за кордон як “порочних” іноземців, 5 – виправдано

або не притягнуто до відповідальності через брак доказів, доля інших невідома [Кирмель 2006]. Таким чином, застосування найжорсткіших заходів покарання щодо представників інших держав не практикувалося.

Арешт або звинувачення консула в будь-якому злочині, не кажучи вже про шпигунство, були акціями, здатними негативно вплинути на міждержавні відносини. Після підписання Портсмутського миру (1905) Петербург, прагнучи змістити центр свого зовнішньополітичного курсу на європейську арену міжнародних відносин, докладав зусиль для забезпечення далекосхідних кордонів. Враховуючи такі умови, конфлікт із Японією був небажаним явищем, здатним похитнути і без того ненадійне становище Російської імперії в регіоні. Будь-які факти взаємин між російською адміністрацією та японськими чиновниками потребували дотримання всіх відповідних формальностей. Як результат, діяльність контррозвідки зводилася до встановлення негласного нагляду за потенційними шпигунами задля підтвердження або спростування факту їхньої протизаконної діяльності. Затримання або ж арешт консульських чинів за подібним звинуваченням були завданнями, які важко було реалізувати. Хоча слід зазначити, що в міжнародному праві того часу існувало положення, що влада держави перебування могла скасувати чинність консульської екзекватури, яка підтверджувала право на виконання обов'язків консула, без пояснення причини цих дій [Вовчук 2010, 56].

Фукуда Наохіко був визнаний російською владою як віце-консул японського імператорського консула в м. Одесі згідно з “Наказом його імператорської величності і самодержця Всеросійського” від 16 березня 1907 р. [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 11]. На той час японський чиновник уже мав тривалий досвід служби в регіоні, працюючи з 1900 р. студентом-перекладачем при консульстві [Lensen 1958, 144]. Після підписання Портсмутського мирного договору токійський уряд звернувся до Петербурга з клопотанням про відновлення діяльності консульства в Одесі і допущення К. Ідзими до виконання в місті обов'язків японського консула [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 1]. Тоді ж до штату установи повернувся і Н. Фукуда – відновлений на посаді секретаря (перекладача) [Lensen 1958, 144–145].

Наприкінці серпня 1906 р. генерал-губернатор Одеського градоначальства П. Ф. Глаголев був проінформований про намір К. Ідзими залишити Одесу: “зважаючи на це, завідування усіма справами ввіреного мені [К. Ідзими. – С. П.] консульства з цього числа [22 серпня / 4 вересня 1906 р. – С. П.] передаю секретарю консульства Н. Фукуді” [ЦДІАК, ф. 335, оп. 1, спр. 76, арк. 9]. Як результат, вже з кінця серпня 1906 р. Н. Фукуда став фактичним керівником Японського імператорського консульства в Одесі [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 27]. Через тривалу бюрократичну процедуру його визнання російською владою як віце-консула відбулося дещо пізніше – 16 березня 1907 р.

Діяльність нового очільника Японського консульства в Одесі за своїм змістом була продовженням роботи його попередника – К. Ідзими. Основні її напрямки мали цілком легальний характер. У Дипломатичному архіві МЗС Японії збереглися звіти віце-консула, присвячені таким питанням, як характеристика загальної торгово-промислової ситуації Півдня Російської імперії [Fukuda, 9–21], стан нафтовидобувної галузі [Inside Cover... 365], експорт іноземних товарів через Одеський порт [Фукуда, Sen ku... 211–217]. Також Н. Фукуда повідомляв про комунікації Одеси з іншими регіонами, окремо зупиняючись на характеристиці морського сполучення з м. Константинополем [Фукуда, “Odessa” “Poruto-saido”... 307–308], вартості проїзду та транспортування вантажу російською залізницею [Фукуда, Odessa (heikan)... 475–478]. Таким чином, віце-консул виконував типові функції, але досвід минулої війни і нове ставлення російської контррозвідки накладали свої відбитки.

Згідно з наказом одеського градоначальства від 28 квітня 1907 р. одеському поліцеймейстеру належало встановити таємний нагляд за віце-консулом Н. Фукудою та

іншими службовцями установи “з огляду на наявне припущення про те, що чини Японського Консульства в Одесі займаються шпигунством” [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 17]. Попередньо контррозвідники провели роботу з виявлення складу персоналу установи. Було встановлено, що консул Н. Фукуда проживав у будинку № 4 на Воронцовському провулку міста Одеси. Також при консульстві працювали Сасакі Сейго (секретар), службовець Михайло Цибулько (одесит) і покоївка харків’янка Олександра Іванівна Ігнатушина [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 20].

Приблизно в той же час, на початку травня 1907 р., Н. Фукуда дістав екзекватури від російського уряду, що підтверджували його право на виконання обов’язків віце-консула [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 23]. Вручення екзекватури фактично означало, що центральний уряд Російської імперії не мав заперечень проти діяльності Н. Фукуди в м. Одесі, незважаючи на підозру його в шпигунстві.

З вищезазначеного також випливає, що до квітня 1907 р. діяльність Японського консульства фактично залишалася поза увагою російської контррозвідки. Як результат, після встановлення персоналу установи виявилися розбіжності між новою інформацією та наявними раніше даними. Відповідно до останніх, заснованих на відомостях з адрес-календаря одеського градоначальства, керівником Японського консульства був К. Ідзіма [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 24], що не відповідало дійсності, оскільки він залишив місто ще в серпні 1906 р., попередньо повідомивши про це місцеву адміністрацію, яка, очевидно, не надала цьому факту особливої уваги і, як наслідок, не внесла зміни до адрес-календаря.

З 3-го по 15 травня 1907 р. жандармерія проводила таємний нагляд за Н. Фукудою. У підсумку контррозвідниками була здобута інформація, що консульство періодично відвідували 7–8 осіб японського типу, а також татарин і “єврей з єврейкою” [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 28]. Віце-консул, у свою чергу, часто відвідував фотографічний заклад “Антонопуло”, за період нагляду 2–3 рази бував у кравця Попика й іноді заходив до ювеліра Гавсевича. Також підозру викликали особи, безпосередньо не пов’язані з консульством: “Дуже часто потрапляв під нагляд японець у солом’яному капелюсі, за яким ішли чоловік, мабуть, татарин і єврей з родимкою на правій щоці. Особи ці на вулиці дотримуються крайньої обережності. Зустрічаючись між собою, розходилися в різні боки, причому один часто залишався протягом декількох хвилин і оглядав вулицю, а іноді вони наймали хороших візників-лихачів і роз’їжджалися в різні боки... Всі ці дані значною мірою ускладнювали нагляд і доводили лише здатність японців до шпигунства...” [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 28 зв.]. Таким чином, російським контррозвідникам так і не вдалося здобути достовірних відомостей, що підтверджували б або ж спростовували зв’язок віце-консула з розвідувальною діяльністю, проте інтерес жандармерії на цьому не був вичерпаний.

Після призначення в 1909 р. Н. Фукуди на нове місце служби в Москву, де він також очолив нове Японське віце-консульство [Московские вести 1909, 3], за ним знову було встановлено нагляд. У фондах Державного архіву Російської Федерації зберігається щоденник нагляду за період з 3-го по 29 квітня 1909 р. Московські контррозвідники дали Н. Фукуді прізвисько Кабан. У зібраній інформації містився опис зовнішнього вигляду консула: “...років – 45, зріст – середній, статура – міцна, колір волосся – із сивиною, обличчя – широке жовте, брови – [прочерк. – С. II.], ніс – [прочерк. – С. II.], борода – голить, вуса – густі чорні, хода – тиха, тип – японський, особливі прикмети – [прочерк. – С. II.]. Одягнений: котелок, сіре пальто, чорні штани” [ГАРФ, ф. 63, оп. 28, д. 1108, без номера]. Окрім цікавого опису зовнішнього вигляду, таємний нагляд за консулом у Москві, так само як і робота контррозвідників в Одесі, не дав його організаторам бажаних результатів – факт шпигунської діяльності консула довести не вдалося.

Н. Фукуда виконував свої консульські обов'язки в Москві до 1910 р., далі був переведений на посаду перекладача при Японському посольстві в Санкт-Петербурзі [Cover, 142], де і працював до своєї смерті в грудня 1915 р. [Gaimusho gerpo... 429].

Нагляд за Н. Фукудою, здійснений російськими контррозвідниками, яскраво проілюстрував, що, незважаючи на розуміння спецслужбами важливості унеможливити діяльність іноземних розвідувальних систем на території власної держави, вони не вдавалися до радикальних змін та були змушені враховувати і загальну міжнародну ситуацію, стан російсько-японських відносин. Крім того, давали про себе знати притаманні російській контррозвідувальній системі недоліки. Основним методом виявлення шпигунів залишався таємний нагляд, більш поглиблене вивчення питання не проводилося.

Рис. 1. Співробітники Японського консульства в Москві, 1909 р. (раніше – в Одесі)

Японські військові в полі зору російської контррозвідки. Закордонні відрядження японських військових з другої половини XIX ст. стали вельми поширеною практикою. Як правило, декларативно їхньою метою вказувалося вивчення мови, культури і звичаїв країни, до якої вони були відряджені. Для російських контррозвідників початку XX ст. такі причини видавалися досить сумнівними. Тому вони намагалися організувати нагляд за такими візитерами. Зокрема, у розпорядженні про встановлення таємного нагляду за Н. Фукудою 1907 р. міститься припис про організацію подібних заходів щодо полковника І. Ішізакі, який прибув до Одеси з Петербурга для вивчення російської мови [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 3, 17]. Але ці заходи так і не були реалізовані. На момент видання наказу (23 квітня 1907 р.) японець вже покинув місто. Слід також вказати на той факт, що К. Іідзіма, який на час приїзду гостя очолював Японське консульство в м. Одесі, звертався до градоначальника з проханням при особистій зустрічі відрекомендувати йому полковника І. Ішізаку [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 3 зв.]. Таким чином, місцева адміністрація була сповіщена про прибуття гостя, але його візит спочатку не викликав в одеситів ані особливого інтересу, ані ворожого ставлення. З цього випливає, що ставлення до японців на Півдні Російської імперії було різним: з одного боку, місцева адміністрація не вбачила в них загрози, спираючись на довоєнний досвід дружніх відносин, а з другого – у період конфлікту 1904–1905 рр. Російська імперія відчувала загрозу від системної діяльності японських розвідників, яка в разі нової війни могла набути ще небезпечнішого характеру.

Список японців, яких підозрювали в шпигунстві, постійно поповнювався новими іменами. У травні 1908 р. на ім'я миколаївського градоначальника В. Н. Зацарьонного з відділу розвідки Одеського військового округу було надіслано список

офіцерів іноземних армій, що підозрювалися в шпигунстві. За ними, у разі прибуття до регіону, слід було встановити нагляд. У цьому переліку був і окремий список з іменами японських підданих.

Таблиця 1.

Список японських офіцерів, що підозрювалися в шпигунстві, від 4 травня 1908 р.

Ім'я	Звання	Місце перебування	Мета перебування в Російській імперії
Ока	генерал-майор	-	-
Кікуці	полковник	-	-
Козімо	підполковник	-	-
Такасіма	капітан	-	-
Озава	генерал-майор	-	-
Ято	підполковник	-	-
Такахаса	-	-	-
Мацумото	майор	-	-
<i>Офіцери з особливих доручень</i>			
Сегель	полковник	-	-
Мацу	полковник	-	-
Маріока	-	Константинополь	-
Ішізака	полковник	Одеса	для вивчення мови
Накачава	-	-	-
Касамоцу (граф)	-	-	-
Сугано	-	-	-
Катаомота	майор	Петербург	для вивчення мови
Такаянагі Ясутаро	-	Одеса	для вивчення мови
Хіно	-	-	-
Генуе	-	-	-
Міасата	-	-	-
Окабе	-	-	-
Ітан	капітан	-	-
Ісака	-	-	-
Мацуї	-	-	-
Омура	-	-	-
Фукуда	-	Владивосток	для вивчення мови
Ікуда	-	-	-
Усіда	поручик	-	-
Конда	полковник	-	-
<i>Офіцери відряджаються за кордон для вивчення мов</i>			
Іокура	полковник	-	-
Цікано	майор	-	-
Ковасакі	-	-	-
Гонто	-	-	-

[ЦДІАК, ф. 354, оп. 1, спр. 14, арк. 42, 84–84 зв.; ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 32]

У Центральному державному історичному архіві (м. Київ) зберігається щоденник нагляду за японським військовим – капітаном Хіраямою Харухасі, який прибув до Одеси з Батумі 29 жовтня 1906 р. разом з доктором географії Нагасеною Хосухе [ЦДІАК, ф. 385, оп. 1, спр. 1965, арк. 37]. Мета їхнього приїзду мала наукову спрямованість, а маршрут пролягав містами Владивостоком, Харбіном, Петербургом, Ташкентом (через Оренбург). Зворотний шлях мав пройти через Каспійське море [ЦДІАК, ф. 285, оп. 1, спр. 874, арк. 145]. З моменту прибуття японців до Одеси російськими контррозвідниками було встановлено за ними негласний нагляд. У звіті,

складеному за його результатом, вказувалося, що “дві невідомі особи з консульства” зустріли в Одеському порту Х. Хіраяму і Х. Нагасену [ЦДІАК, ф. 385, оп. 1, спр. 1965, арк. 37]. Також російськими контррозвідниками була перехоплена відправлена японцями телеграма: “Владивосток. Японське консульство, прибули благополучно з подорожі по Середній Азії; шлемо свій привіт; перебуваємо в Одесі, на пам’ять про вдале завершення жертвуємо 600 карбованців для потреб бідних в Індії, телеграфуйте в Токіо” [ЦДІАК, ф. 385, оп. 1, спр. 1965, арк. 37]. Подальший нагляд за японцями і встановлення маршруту їхнього пересування не принесли контррозвідникам результатів, які б свідчили про їхню розвідницьку діяльність [ЦДІАК, ф. 385, оп. 1, спр. 1965, арк. 20].

Уже в наступному році в поле зору одеської контррозвідки потрапили майор Такеноуті Такасі та Окава Нобуїжо, які прибули в місто 18 лютого 1907 р. [ЦДІАК, ф. 385, оп. 1, спр. 2145, арк. 20]. Згідно з розпорядженням начальника одеської жандармерії від 11 лютого (31 січня) 1907 р. за Т. Такеноуті мав бути встановлений таємний нагляд [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 12]. Причиною для підозри його в шпигунстві став той факт, що, за твердженням майора, він подорожував на власні кошти, але, відповідно до отриманої російськими розвідниками інформації, половина його витрат компенсувалася японською казною. Це викликало явну підозру [ЦДІАК, ф. 339, оп. 1, спр. 98, арк. 17]. Подібні ж заходи були застосовані щодо Хагіно Суекічі – військового агента, який служив при Японському посольстві в Санкт-Петербурзі і завітав до Одеси в 1909 р. [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 30].

Помітна чисельність військових Японії, які з різних причин перебували на території Російської імперії, об’єктивно викликала підозру в російській контррозвідки. Але результативність її роботи з викриття іноземних агентів була вкрай низькою, оскільки контррозвідка не вживала рішучих заходів, обмежуючись встановленням негласного нагляду.

Деяким винятком був випадок, пов’язаний з японським підданним на прізвище Тамаїокі. 18 грудня 1913 р. в газеті “Ранній ранок” була опублікована замітка під назвою “Японський шпигун”: “В охоронному відділенні допитаний японський підданий Тамаїокі, доправлений напередодні з Одеси. Йому 19 років, він чудово володіє російською, французькою, англійською, німецькою та турецькою мовами, розмовляє сартською і монгольською мовами. Тамаїокі – син відставного полковника, учасника російсько-японської війни. У нього шестеро братів, з них п’ятеро – офіцери й один – військовий лікар. До Росії він приїхав близько року тому як турист і оселився на Кавказі, де привернув до себе увагу місцевої влади. Його заарештували, але через брак доказів через шість місяців звільнили. Не маючи жодних коштів, Тамаїокі вирушив пішки з Тифліса до Одеси. Тут він знову був заарештований за підозрою у шпигунстві”. Як вказують у своїй статті А. Сибірцев і О. Константинов, більше жодної інформації про японця в газеті не з’являлося, тож можна припустити, що його відпустили через брак доказів [Сибірцев, Константинов 2015].

Японські піддані в полі зору російської контррозвідки. Встановлення нагляду за японцями, які не були пов’язані ані з військовою, ані з консульською службами, також траплялося в практиці російської контррозвідки. Помітний її інтерес викликав приїзд у межі імперії Накашіми Абдули Хаміди Саїшо – підданого Японської імперії, який прийняв мусульманство і прямував до м. Константинополя як паломник. Російський консул у Бомбеї (Індія) повідомляв, що його місцевий японський колега звернувся з проханням завізувати паспорт Накашіми. При цьому сам заявник був відсутній, крім того, він прийняв мусульманство безпосередньо з дозволу японського консула. У розвідувальному відділенні припускали, що “ця подорож [Накашіми. – С. П.] зроблена скоріше з політичною, ніж релігійною метою”. Одеське градоначальство розпорядилося в разі приїзду японця в місто встановити за ним таємний нагляд [ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3264, арк. 16–18]. Але Накашіма так і не прибув до

Одеси. Таким чином, контррозвідники прагнули скоординувати свою діяльність із структурами різних регіонів, але все ж робота в цій сфері залишалася малоефективною.

У 1906 р. в поле зору російської контррозвідки потрапив Кічібо Камакічі – японець, який гастролював разом з цирком братів Нікітенко. Під час перебування в Харкові за іноземцем було встановлено нагляд. Причиною для таких заходів був той факт, що в липні 1905 р. К. Кічібо був включений до переліку іноземців, яким заборонявся в'їзд на територію Російської імперії [ЦДІАК, ф. 336, оп. 1, спр. 2279, арк. 1, 7–8]. Незважаючи на ці обставини, російська жандармерія обмежилася лише наглядом.

У 1911 р. вже інша труп японських артистів викликала інтерес контррозвідників. Під час гастролей у Катеринославі були організовані заходи із встановлення її складу. Всього в трупі налічувалося 20 артистів, п'ятнадцятьом з них була дана коротка характеристика [ЦДІАК, ф. 1597, оп. 1, спр. 268, ч. 1, арк. 30–33]. Ці заходи також не мали ніякого подальшого розвитку.

Причини такого становища полягали в організаційних промахах системи російської контррозвідки, що виявилися у неналагодженості її взаємодії з іншими правоохоронними органами. Зокрема, жандармерія та охоронні відділення не завжди ефективно допомагали військовій владі. До того ж для жандармерії боротьба зі шпигунами не була пріоритетним завданням, і тому вона переважно обмежувалася встановленням нагляду [Кирмель 2001, 54–59]. За період 1911–1914 рр. у Російській імперії лише три японці були засуджені за шпигунство: два в Приамурському військовому окрузі та один у Туркестанському [Греков 2000]. Покаранням за такий злочин було видворення за межі Російської імперії із заборонаю повторного в'їзду [Заклучение по делу... 2005, 375].

Таблиця 2.

Кількість японців у Російській імперії, що підозрювалися в шпигунстві (станом на 1 січня 1914 р.)

Назва військового округу	Кількість
Санкт-Петербурзький	немає відомостей
Віленський	–
Московський і Казанський	7
Одеський	5
Кавказький	2
Іркутський і Омський	94
Туркестанський	2
Київський	–
Приамурський	199
Варшавський	–
всього	309

[Греков 2000]

На Далекому Сході з огляду на наближеність країн робота з пошуку японських розвідників мала більшу актуальність (табл. 2). Однак після 1914 р. і в цьому регіоні відбуваються якісні зміни. Країни фактично стають союзниками, і виявлення японських шпигунів втрачає свою пріоритетність. Іншим було ставлення до потенційних ворогів. За період 1911–1914 рр. у Європейській Росії у шпигунстві було звинувачено 17 підданих Німеччини та 7 – Австро-Угорщини. Нагляд за представниками цих країн для російських контррозвідників стає головним напрямком, а за японцями – другорядним.

Таким чином, на 1906–1914 рр. припадає апогей діяльності російської контррозвідки, спрямованої на пошуки японських шпигунів. Цей процес мав пряму залежність від стану російсько-японських відносин і зміни співвідношення сил на міжнародній арені. Проводячи “роботу над помилками” після війни 1904–1905 рр. в умовах побоювання відновлення конфлікту, російські спецслужби прагнули завадити активній діяльності японських резидентів на власній території.

Робота контррозвідки Росії мала низку внутрішніх суперечностей: 1) у період 1906–1911 рр. вся система перебувала в стані реорганізації; 2) спостерігалася неузгодженість діяльності між її складовими елементами; 3) обмеженість методів виявлення шпигунів.

Слід враховувати і якість роботи японських резидентів. Крім того, росіяни не могли ліквідувати важливий інформаційний центр – консульські установи, оскільки звинувачення чиновника МЗС Японії в подібному злочині могло негативно позначитися на міждержавних відносинах.

Все це призвело до того, що при “полюванні” на японських розвідників на Півдні Російської імперії панівним заходом був таємний нагляд. Прецеденти ж викриття мали випадковий характер. Однак в цілому міждержавні відносини в цей період розвивалися по висхідній лінії, це мотивувало контррозвідників на Півдні Російської імперії до переорієнтації своєї діяльності на виявлення агентів інших (європейських) країн.

ЛІТЕРАТУРА

- Афонасенко И.* **Россия и Япония: война разведок в начале XX в.** Москва, 2008.
- Вовчук Л. В.* Правова основа діяльності дипломатичних представництв зарубіжних країн на Півдні України (друга половина XIX – початок XX ст.) // **Наукові праці: Науково-методичний журнал.** Т. 129. Вип. 116. 2010.
- Вовчук Л. В.* **Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.):** автореф. дис. ... канд. іст. наук. Черкаси, 2014.
- Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ),** ф. 63, оп. 28, д. 1108.
- Греков Н. В.* **Русская контрразведка в 1905–1917 гг.: шпионomanия и реальные проблемы.** Москва, 2000. URL: <http://nozdr.ru/militera/research/grekov/index.html> (дата звернення: 7.01.2019).
- Грулев М.* Японское шпионство // **Разведчик, 1908,** № 910.
- Державний архів Одеської області (ДАОО),** ф. 2, оп. 1, спр. 3264.
- Жабицкий А. К.* Деятельность разведки и контрразведки России и Японии в Северо-Восточном Китае в период окончания Русско-японской войны 1904–1905 гг. // **Известия Алтайского государственного университета, 2011,** № 1–4.
- Заклучение по делу японских подданных Коноске Сивоко, Зюузи Сузуки и Магосичи Сивоя, обвиняемых в шпионаже // **Османов Е., Апушкин В. Из истории русско-японской войны 1904–1905 гг.: Сборник материалов к 100-летию со дня окончания войны.** Санкт-Петербург, 2005.
- Инаба Ч.* **Японский резидент против Российской империи. Полковник Акаси Мотодзиро и его миссия 1904–1905 гг.** Москва, 2013.
- Кирмель Н. С.* **Организация русской контрразведки и ее борьба с японским и германским шпионажем в Сибири: 1906–1917 гг.:** автореф. дис. ... канд. ист. наук. Иркутск, 1999.
- Кирмель Н. С.* “...Японские прачки и парикмахеры открыли... много магазинов с целью конспирации шпионской деятельности” // **Военно-исторический журнал, 2001,** № 3.
- Кирмель Н. С.* Военная контрразведка “падчерница” Российской империи // **Чекист.** 26 мая 2006. URL: <http://chekist.ru/article/757> (дата звернення: 9.01.2019).
- Мироненко С. В.* **Специальные службы Японии против России: новый взгляд.** Самара, 2013.
- Московские вести // **Русское слово, 1909** (13 марта (28 февраля)), № 59.

Нетудихатка С. М. Стан російської військової розвідки на Далекому Сході в роки російсько-японської війни (1904–1905 рр.) // **Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди**. Серія: “Історія та географія”. Вип. 38. 2010.

Павлов Д. Б. **Японские деньги для первой русской революции**. Москва, 2011.

Пестушко Ю. С. Неизвестные страницы японского шпионажа (1906–1917 гг.) // **Ежегодник Японии**, 2006, № 5.

Полутов А. В. **Японская военно-морская разведка и ее деятельность против России накануне русско-японской войны 1904–1905 гг.**: автореф. дис. ... канд. ист. наук. Владивосток, 2011.

Сергеев Е. Ю. Военная разведка России в борьбе с Японией (1904–1905 гг.) // **Отечественная история**, 2004, № 3.

Сибирцев А., Константинов О. Одесса шпионская: от японских “китайцев” и чекистки Веры Холодной до Маркова и самоубийцы из ФСБ // **Odessa1.com. Первый одесский портал**. 22 ноября 2015. URL: <http://odessa1.com/articles/odessa-shpionskaya-ot-yaponskih.html> (дата звернення: 7.01.2019).

Старков Б. А. **Охотники на шпионов. Контрразведка Российской империи 1903–1914 гг.** Санкт-Петербург, 2006.

Тamura А. Общество японцев на Дальнем Востоке России // **Вестник ДВО РАН**, 2006, № 5.

Тригуб О. П. “Почесні шпигуни” (Розвідницька діяльність іноземних консулів на Півдні України на початку ХХ ст.) // **Гілея: науковий вісник**. Вип. 67. 2012.

Уголовное уложение // **Полное собрание законов Российской империи**. Т. 23. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1903.

Фукуда Н. “Odessa” “Poruto-saido” kan shin koro kaishi ni-seki shi zai “Odessa” ryojihokoku no-kudan gatsu [“Одеса – Порту” відкриття нового маршруту. Звіт консула з Одеси] // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B11092423500 (дата звернення: 7.01.2019).

Фукуда Н. Odessa (heikan) Mosukuwa. 1) Roshia tetsudo jokyaku chingin-ritsu kaisei hikiage no kudan [Одесса (закрытие) Москва. 1) Пересмотр железнодорожных пассажирских тарифов] // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B12081015600 (дата звернення: 7.01.2019).

Фукуда Н. Sen ku haku nen naka “Batsumu” minato oitekeru sekuyu no yushutsu jokyō zai “Odessa” fukuryō jihōkoku no kudan Meiji ion jio nen jio gacu [Звіт віце-консула в Одесі від 1907 про експорт з порту Батумі упродовж 1906 р.] // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B11091092100 (дата звернення: 7.01.2019).

Центральний державний історичний архів (м. Київ) (ЦДІАК), ф. 285, оп. 1, спр. 874; ф. 335, оп. 1, спр. 76; ф. 336, оп. 1, спр. 2279, 4066; ф. 339, оп. 1, спр. 98; ф. 354, оп. 1, спр. 14; ф. 385, оп. 1, спр. 2145; ф. 1597, оп. 1, спр. 268, ч. 1.

Cover // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B02130260500 (дата звернення: 20.09.2018).

Fukuda N. Moscow report of April 1908/1 Report on commerce and industry in Europe and Russia and visit reports // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B03051058900 (дата звернення: 7.01.2019).

Gaimusho geppo (Taisho ionen cigatu bun). Shibo Gaimusho [Міністерство закордонних справ Японії, щомісячний звіт (квітень 1915 р.) / смерть] // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B13091343700 (дата звернення: 7.01.2019).

Inside Cover, part 4 // **Japanese Centre for Asian Historical Records**. URL: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B10074449000. (дата звернення: 7.01.2019).

Lensen G. A. **Japanese diplomatic and consular officials in Russia a handbook of Japanese representatives in Russia from 1874 to 1968**. Tokyo, 1958.

O'Brien P. **The Anglo-Japanese Alliance, 1902–1922** / Routledge Studies in the Modern History of Asia. Routledge Curzon, 2004.

REFERENCES

- Afonasenko I. (2008), *Rossiya i Yaponiya: voyna razvedok v nachale XX v.*, ST Print, Moscow. (In Russian).
- Vovchuk L. (2010), “Pravova osnova diyal’nosti dyplomatychnykh predstavnytstv zarubizhnykh krayin na Pivdni Ukrayiny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)”, in *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyy zhurnal*, Vol. 129, No.116, pp. 56. (In Ukrainian).
- Vovchuk L. (2014), *Diyal’nist’ konsuliv inozemnykh derzhav u chornomors’ko-azovs’kykh portakh Rosiys’koy imperiyi (kinets’ XVIII – pochatok XX st.)*, Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk, Cherkasy. (In Ukrainian).
- Gosudarstvennyy arkhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF)* [The State Archive of the Russian Federation], Fund 63, Inventory 28, File 1108.
- Grekov N. (2000), *Russkaya kontrrazvedka v 1905–1917 gg.: shpionmaniya i real’nyye problem*, MONF, Moscow. (In Russian).
- Grulev M. (1908), “Yaponskoye shpionstvo”, in *Razvedchik*, No. 910, pp. 3. (In Russian).
- Derzhavnyy arkhiv Odes’koy oblasti* [The State Archives of Odessa Region], Fund 2, Inventory 1, File 3264.
- Zhabitskiy A. (2011), “Deyatel’nost’ razvedki i kontrrazvedki Rossii i Yaponii v Severo-Vostochnom Kitaye v period okonchaniya Russko-yaponskoy voyny 1904–1905 gg.”, in *Izvestiya Altayskogo gosudarstvennogo universiteta*, No. 1–4, pp. 95–99. (In Russian)
- “Zaklyucheniye po delu yaponskikh poddannykh Konosk-e Sivoko, Zyuuuzi Suzuki i Magosichi Sivoya, obviyayemykh v shpionazhe” (2005), in Osmanov E. and Apushkin V., *Iz istorii russko-yaponskoy voyny 1904–1905 gg., Sbornik materialov k 100-letiyu so dnya okonchaniya voyny*, St. Petersburg University, St. Petersburg. (In Russian).
- Inaba Ch. (2013), *Yaponskiy rezident protiv Rossiyskoy imperii. Polkovnik Akasi Motodziro i ego missiya 1904–1905 gg.*, Rosspan, Moscow. (In Russian).
- Kirmel’ N. (1999), *Organizatsiya russkoy kontrrazvedki i eye bor’ba s yaponskim i germanskim shpionazhem v Sibiri: 1906–1917 gg.*, Avtorref. dis. ... kand. ist. nauk, Irkutsk. (In Russian).
- Kirmel’ N. (2001), “...Yaponskiye prachki i parikmakhery otkryli... mnogo magazinov s tsel’yu konspiratsii shpionskoy deyatel’nosti”, in *Voyenno-istoricheskiy zhurnal*, No. 3, pp. 54–59. (In Russian).
- Kirmel’ N. (2006), “Voyennaya kontrrazvedka ‘padcheritsa’ Rossiyskoy imperii”, in *Chekist*, May 26, available at: <http://chekist.ru/article/757> (accessed January 9, 2019). (In Russian).
- Mironenko S. V. (2013), *Spetsial’nyye sluzhby Yaponii protiv Rossii: novyy vzglyad*, Izdatel’stvo Samarskoy gosudarstvennoy oblastnoy akademii, Samara. (In Russian).
- “Moskovskie vesti” (1909), in *Russkoye slovo*, No. 59, pp. 3. (In Russian).
- Netudykhatka S. (2010), “Stan rosiys’koy viys’kovoyi rozvidky na Dalekomu Skhodi v roky rosiys’ko-yapons’koy viyny (1904–1905 rr.)”, in *Zbirnyk naukovykh prats’ Kharkivs’koho natsional’noho pedahohichnoho universytetu imeni H. Skovorody*, Vol. 38, pp. 89–92. (In Ukrainian).
- Pavlov D. (2011), *Yaponskiye den’gi dlya pervoy russkoy revolyutsii*, Veche, Moscow. (In Russian).
- Pestushko Yu. (2006), “Neizvestnyye stranitsy yaponskogo shpionazha (1906–1917 gg.)”, in *Ezhegodnik Yaponiya*, No. 5, pp. 230–243. (In Russian).
- Polutov A. (2011), *Yaponskaya voyenno-morskaya razvedka i eye deyatel’nost’ protiv Rossii nakanune russko-yaponskoy voyny 1904–1905 gg.*, Avtoref. dis... kand. ist. nauk, Vladivostok. (In Russian).
- Sergeyev E. (2004), “Voyennaya razvedka Rossii v bor’be s Yaponiyey (1904–1905 gg.)”, in *Otechestvennaya istoriya*, No. 3, pp. 78–92. (In Russian).
- Sibirtsev A. and Konstantinov O. (2015), “Odessa shpionskaya: ot yaponskikh ‘kitaytsev’ i chekistki Very Kholodnoy do Markova i samoubiytsy iz FSB”, in *Odessa1.com, Pervyy odesskiy portal*, November 22, available at: <http://odessa1.com/articles/odessa-shpionskaya-ot-yaponskih.html> (accessed January 7, 2019). (In Russian).
- Starkov B. A. (2006), *Okhotniki na shpionov. Kontrrazvedka Rossiyskoy imperii 1903–1914 gg.*, Piter, St. Petersburg. (In Russian).
- Tamura A. (2006), “Obshchestvo yapontsev na Dal’nem Vostoke Rossii”, in *Vestnik DVO RAN*, No. 5, pp. 165–169. (In Russian).

Tryhub O. (2012), “‘Pochesni shpyhuny’ (Rozvidnyts’ka diyal’nist’ inozemnykh konsuliv na Pivdni Ukrayiny na pochatku XX st.)”, in *Hileya: naukovyy visnyk*, Vol. 67, pp. 48–53. (In Ukrainian).

“Ugolovnoye ulozheniye” (1903), *Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii*, Vol. 23, Part 1, St. Petersburg, pp. 193–194. (In Russian).

Fukuda N., “‘Odessa’ ‘Poruto-saido’ kan shin koro kaishi ni-seki shi zai ‘Odessa’ ryojihokoku no-kudan gatsu”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B11092423500 (accessed January 7, 2019). (In Japanese).

Fukuda N., “Odessa (heikan) Mosukuwa. 1) Roshia tetsudo jokyaku chingin-ritsu kaisei hikiage no kudan”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B12081015600 (accessed January 7, 2019). (In Japanese).

Fukuda N., “Sen ku haku nen naka ‘Batsumu’ minato oitekeru sekiyu no yushutsu jokyō zai ‘Odessa’ fukuryō jihōkoku no kudan Meiji ion jio nen jio gacu”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B11091092100 (accessed January 7, 2019). (In Japanese).

Tsentrāl’nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv (m. Kyiv) (TsDIAK) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHAK)], Fund 285, Inventory 1, File 874; Fund 335, Inventory 1, File 76; Fund 336, Inventory 1, Files 2279, 4066; Fund 339, Inventory 1, File 98; Fund 354, Inventory 1, File 14; Fund 385, Inventory 1, File 2145; Fund 1597, Inventory 1, File 268, Part 1.

“Cover”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B02130260500 (accessed January 7, 2019).

Fukuda N. “Moscow report of April 1908/1 Report on commerce and industry in Europe and Russia and visit reports”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B03051058900 (accessed January 7, 2019).

“Gaimusho geppo (Taisho ionen cigatu bun) / Shibo Gaimusho”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B13091343700 (accessed January 7, 2019). (In Japanese).

“Inside Cover, part 4”, *Japanese Centre for Asian Historical Records*, available at: https://www.jacar.archives.go.jp/aj/meta/image_B10074449000 (accessed January 7, 2019).

Lensen G. A. (1958), *Japanese diplomatic and consular officials in Russia a handbook of Japanese representatives in Russia from 1874 to 1968*, Princeton.

O’Brien P. (2004), *The Anglo-Japanese Alliance, 1902–1922*, Routledge Curzon.

Полювання на японських шпигунів на Півдні Російської імперії (1906–1914)

С. С. Павленко

У статті розглядаються проблеми діяльності російської контррозвідки на Півдні імперії в період 1906–1914 рр., спрямованої на пошук японських шпигунів. Після завершення російсько-японської війни в суспільстві тривалий час зберігався страх поновлення війни. Російські спецслужби намагалися завадити активній діяльності розвідницької системи Японії на території імперії. Особливий інтерес у спецслужб Росії цього часу викликав Фукуда Наохіко – консул Японії в Одесі (пізніше – Москві). За ним двічі встановлювався таємний нагляд. У процесі дослідження було проаналізовано матеріали щоденників і звітів, складених контррозвідниками за результатами організованого нагляду. Однак жандармерії не вдалося знайти доказів, що підтвердили б факт шпигунської діяльності Н. Фукуди. Значну увагу російські спецслужби приділяли японським військовим, що перебували на території імперії. Як правило, офіційним мотивом для таких візитів було вивчення мови та культури країни перебування. За подібними візитерами встановлювався таємний нагляд. Але у більшості випадків спецслужбам не вдалося знайти доказів, які б підтверджували, що японці справді займалися розвідницькою діяльністю. Також спецслужби звертали свою увагу на випадкових візитерів – туристів та науковців. Поступова зміна зовнішньополітичної кон’юнктури змінила ставлення до японців. Налагодження двосторонніх відносин, врегулювання найгостріших суперечностей перетворили Росію та Японію напередодні Першої світової війни фактично на союзників. Ці обставини дали змогу російській контррозвідці змінити основні пріоритети своєї діяльності. Виявлення шпигунів європейських країн стає для них головною метою, а пошук японських розвідників набув другорядного значення.

Ключові слова: консул, контррозвідка, Одеса, розвідка, Російська імперія, шпигунство, Японія

**Охота на японских шпионов
на Юге Российской империи (1906–1914 гг.)**

С. С. Павленко

В статье рассматриваются проблемы деятельности российской контрразведки на Юге империи в период 1906–1914 гг., нацеленной на поиск японских шпионов. После завершения русско-японской войны в обществе длительное время сохранялся страх возобновления войны. Российские спецслужбы пытались помешать активной деятельности разведывательной системы Японии на территории империи. Особый интерес у спецслужб России этого времени вызвал Фукуда Наохико – консул Японии в Одессе (позднее – Москве). За ним дважды устанавливали тайное наблюдение. В процессе исследования были проанализированы материалы дневников и отчетов, составленных контрразведчиками по результатам организованного наблюдения. Однако жандармерии не удалось найти доказательств, подтверждающих факт шпионской деятельности Н. Фукуды. Значительное внимание российские спецслужбы уделяли японским военным, которые находились на территории империи. Как правило, официальным поводом для подобных визитов было изучение языка и культуры страны пребывания. За такими “гостями” устанавливался тайный надзор. Но в большинстве случаев спецслужбам не удавалось найти доказательств, подтверждающих, что японцы действительно занимались разведывательной деятельностью. Также спецслужбы обращали свое внимание на случайных визитеров – туристов и ученых. Постепенное изменение внешнеполитической конъюнктуры изменило отношение к японцам. Налаживание двусторонних отношений, урегулирование острейших противоречий превратили Россию и Японию накануне Первой мировой войны фактически в союзников. Эти обстоятельства позволили российской контрразведке изменить приоритеты своей деятельности. Выявление шпионов европейских стран становится для них главной целью, а поиск японских разведчиков приобретает второстепенное значение.

Ключевые слова: консул, контрразведка, Одесса, разведка, Российская империя, шпионаж, Япония

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019